

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ КАФЕДРАСИ
ҒАФУР ҒУЛОМ УЙ-МУЗЕЙИ

Ўзбекистон халқ шоири, атоқли адиб ва
таржимон, академик Ғафур Ғулом ижодига
бағишланган

**“ҒАФУР ҒУЛОМ: ШАРҚДАН
КЕЛАЁТИРМАН**

**ГАФУР ГУЛЯМ: ИДУ
С ВОСТОКА**

**GAFUR GULYAM: I AM COMING
FROM THE EAST”**

мавзусида ўтказилган халқаро илмий-амалий
конференция материаллари тўплами
Тошкент, 2021 йил 21 май

Тошкент - 2021

УДК: 821.512.133

Маърузачилар:

- А. Хошимхонов** — ТДЮУ Ёшлар масалалари ҳамда маънавий-маърифий ишлар бўйича проректори
- Марк Эдуард Риз** — “ХХасрбошиўзбекадабиётигаумумий нигоҳ: “Ўткан кунлар”да адолат тушунчаси талқини”
- Сувон Мелиев** — “Ўғригина болам” бадиияти
- Қосимжон Маъмуров** — “Ўзбек адабиёти хорижий таржималарда: “Сен етим эмассан...”нинг инглизча таржималари хусусида”
- Лайло Шарипова** — “Ғафур Ғулом шеърлятида фольклоризмлар”
- Алмаз Улви Биннатова** — “Ғафур Ғулом ва Озарбайжон”
- Нодир Рамазонов** — “Саъдий ва Ғафур Ғулом”
- Насиба Ниязова** — “Ғафур Гулям и современность”
- Насиба Бозорова** — “Ғафуруна тарона”даги дурдона қайдлар.

Ташкилий кўмита:

Н.Рамазонов, Д.Хашимова, Ш.Кучимов, Г.Гулямова,
Д.Расулмухамедова, Н.Ниязова, Ш.Зиямухамедова, Н.Бозорова,
У.Пулатова, Р.Матенов, А.Фаттахова, О.Чориев.

Ғафур Ғулом ижодига бағишланган “Ғафур Ғулом: Шарқдан келаётирман” / “Ғафур Гулям: Иду с Востока” / “Gafur Gulyam: I am coming from the East” // Халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ, 2021. 192 бет.

Тошкент давлат юридик университети ректорининг 2020 йил 26 майдаги 08-93-сонли “Ўзбек адабиётининг забардаст вакилларидан бири Ғафур Ғулом ҳаёти ва ижодини чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб қилиш ишларини ташкил этиш тўғрисида”ги буйруғи ижроси юзасидан таълим соҳасида илмий-назарий ҳамда илмий-услубий изланишлар олиб бориш, тажриба алмашиш, ёш ўқитувчилар ҳамда талабаларнинг адиб ижодини тўлақонли равишда ўрганишга йўналтирилди.

*Шухрат қолдирмоққа Геростратдек
Диана маъбадин ёқмоқ шарт эмас,
Кўпларнинг бахтига ўзликни жамлаб,
Шу уллуғ бинога бир ғишт қўйсанг, бас!*

Ғафур Ғулом

ИСТИҚЛОЛ ЙИЛЛАРИДА ҒАФУР ҒУЛОМ ИЖОДИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

(академик Б.Назаров тадқиқотлари мисолида)

Шоира АҲМЕДОВА,

БухДУ профессори,

филология фанлари доктори

Истиқлол арафалари ва тўқсонинчи йиллар бошларидаги мақолаларда, Ғафур Ғулом шеъриятидаги замонасозлик, шахсга сиғиниш иллатларининг акс этиши, шунингдек, унинг Абдулла Қодирий ва Мақсуд Шайхзодага муносабати ҳақида турли хил фикрлар баён этилди. Бу хил қарашлар аста-секин барҳам топиб, Ғафур Ғулом ижодини холис, ҳаққоний қайта баҳолаш бошланди. Унинг ижодига ёндашувда халқимизга хос бағрикенглик, тарихийлик тамойилига асосланиш мезонлари устувор мавқе эгаллаб борди. У ҳақдаги мақола, хотира ва тадқиқотларда шоир ҳаёти ва ижодига тизимли ёндашув фазилатлари сезилди. Поэтик маҳорат, шоир истеъдоди, ижодий психология ва таржимаи ҳоли билан ўзаро бутунликда талқин этила бошланди. Масалан, Ўзбекистон Қаҳрамони А. Ориповнинг «Ўзбекнинг ўз шоири» мақоласида шўро даврининг маккор сиёсати ва ҳоким мафқуранинг адабиётга етказган зуғуми, ўзбек ижодкорлари қадр-қимматининг топталиши, ижод эркинлигининг бўғилиши оқибатида кўплаб шоирлар замонасозлик руҳида асарлар битишга мажбур бўлганликлари таъкидланади. Ғафур Ғулом ижодига ана шундай умуминсоний мезон билан назар ташлаб, энг аввало, шоирнинг жуда катта истеъдод соҳиби сифатида ҳоким мафкура тазйиқларига қарамасдан ўлмас асарлар

яратгани, унинг ижод намуналари ўткинчи майда туйғулар билан эмас, балки қадим Шарқ шеъриятига хос бўлган фалсафийлик, кенг қамровлилик, донолик билан нурланиб тургани шеърий ва насрий асарлари мисолида кўрсатилади. Мақолада илгари сурилган концепция, яъни энг аввало, Шарқ, ислом фалсафасига хос бўлган инсонийлик, қадриятларни асраб-авайлаш туйғуси бошқа мақолаларда ҳам ўз аксини топа бошлади.

У.Норматов «Шум бола» «Мафкуравий-сиёсий тазйиқ шароитида руҳ эркинлиги»¹ номли мақоласида қиссани таҳлил қилар экан, уни шўро даврида яратилган бўлишига қарамасдан давр сиёсати ва мафкурасидан батамом холи бўлган ўзбек турмуш тарзининг турли қатламларини ҳаққоний ёритиб бера олган асар сифатида баҳолайди.

Бу даврда Б.Назаровнинг «Ғафур Ғулом олами» (2003), Н.Каримовнинг «Ғафур Ғулом ижодиёти» (2003), Т. Матёқубованинг “Ғафур Ғулом бадиияти” (2006) номли йирик тадқиқотлар ҳам яратилди.

Мустақиллик йилларида Б.Назаров янги даврнинг янги методологик мезонлари муаммосига доир туркум тадқиқотлар эълон қилди. Олим бу ишларида ўзбекадабиёти намуналарига умумбашарий мезонлар ва Мустақиллик ғояси асосида янгича ёндашув намуналарини кўрсатди. Бундай ишлар орасида “Ғафур Ғулом олами” (2004) монографияси алоҳида ўрин тутди. 2003 йилда Ғ.Ғулом таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан танқидчининг “XX аср ва Ғафур Ғулом” мақоласи нашр этилган ва унда ҳақли равишда шоир шеъриятининг бугунги кундаги ўрни илмий асосланган эди. Унда наинки XX асрнинг Ғ.Ғулом ижодига, балки буюк ўзбек шоири Ғ.Ғуломнинг XX аср жаҳон адабиёти, жаҳон маданияти ва тафаккурига ўтказган таъсирини кўрсатишга ҳаракат қилинди.

“Ғафур Ғулом олами” тадқиқотида шоирнинг нафақат

¹ Норматов У. Ижод сеҳри. – Т.: Шарқ, 2007. – Б.145.

шеърияти, балки халқчил насри, ҳажви зукко олим нигоҳидан янгича мафкура нуқтаи назаридан ўтказилади. Б.Назаров асарининг янгилиги шундаки, унда Ғафур Ғулом оламининг юқорида санаб ўтилган деярли барча қирралари юзасидан аввалгилардан фарқли кузатишлар, фикр мулоҳазалар ва умумлашмалар илгари сурилган.

Шоир тирик бўлган даврлардан бошлаб, ўзбек адабиётшунослиги ва танқидчилиги Ғафур Ғулом ҳаёти ва ижоди ҳақида узлуксиз илмий изланишлар олиб боради. Ғафур Ғулом мавзуи туркий халқлар, собиқ шўро таркибидаги юртлар, ўзга эллар адабиётшунослигида ўрганилган. Шоир ижоди ҳақида қатор илмий бақувват, етук тадқиқотлар (Ҳ.Ёқубов, С.Мамажонов, Н.Каримов ва ҳ.к.) яратилган бўлса-да, ғафурғуломшуносликда Бахтиёр Назаров Ғафур Ғулом ижоди, унинг бадий олами ҳақида ўзининг оҳорли сўзини айта олди. “Ғафур Ғулом олами” китобидаги концепция, талқин, таҳлил, баҳолашда ўзига хослик бор. “Олам ичра олам. Бу машҳур сўзларни эслашимга академик Бахтиёр Назаровнинг “Ғафур Ғулом олами” номли янги китоби сабаб бўлди, деб ёзади С.Содиқ. Китобда муаллиф Ғафур Ғулом ижодини, шоир руҳияти, шахсиятини мутлақо бўялмаган, ялтиратилмаган шаклда очиб беришга интилган. Мавзуни тўлиқ ва яхлит қамраб олмақ учун танқидчи шоирнинг ҳаёт ҳамда ижод йўлини, шеърияти, дostonчилиги, насри, адабиётшунослигию муаррихлигини ўзаро боғлиқликда ёритишга ҳаракат қилган”¹².

Фақат бунинг ўзигина китобнинг қадр-қимматини, янгилигини белгилай олмайди. Чунки йиллар давомида бу йўналишда кўплаб тадқиқотлар яратилган. Б.Назаров асарининг янгилиги шундаки, унда Ғафур Ғулом оламининг юқорида санаб ўтилган деярли барча қирралари юзасидан аввалгилардан фарқли кузатишлар, фикр мулоҳазалар ва умумлашмалар илгари сурилган. Фикрлар ўзига хос

¹ С.Содиқ. Ижоднинг ўттиз лаҳзаси. – Тошкент. “Шарқ”, 2005, 236-бет.

таҳлилий услуб воситасида исботланган. Масалан, муаллиф ҳозиргача тадқиқотчилар эътиборидан четда қолиб келган, лекин Ғафур Ғуломнинг ҳужжатлари, ўн икки жилдлик асарлари тўпламида учрайдиган уч муҳим далилни илмий истеъмолга олиб киради. Улар орасида Ғафур Ғулом ёшлигидан жадидларнинг “Ҳаёт” мактабида, “Бароқхон” мадрасасида таълим олганлиги, мударрис Саидахрордан бир сандиқ китоб олиб ўқигани тўғрисидаги далиллар, айниқса, аҳамиятли. Бу далиллар воситасида мунаққид Ғафур Ғулом шарқ адабиётини, айниқса, Бедил ижодини яхши билиши, асарлардаги теран фалсафийлик сабабларини ва олий маълумот олмагани ҳолда жаҳонга таниқли адиб даражасига кўтарилиши илдизларини очишга муваффақ бўлган. Демак, Б.Назаровнинг китоби, биринчи навбатда, Ғафур Ғуломнинг кўп жиҳатдан тўлақонли илмий биографиясини яратишга хизмат қилиши билан муайян қиймат касб этади.

Муаллиф Ғафур Ғулом ижодининг тадқиқотчилар эътиборидан четда қолиб келган бошқа қирраларини ҳам теран таҳлил этган. Жумладан, Ғафур Ғуломнинг кутилмаган, янги тимсоллар яратиш ва улар замирида битмас туганмас маънолар мужассамлаштириш истеъдодини ажратиб кўрсатади. Шоирнинг “Ассалом” шеърини таҳлил қилар экан, асарда бошқа мунаққидлар пайқаманган, оҳорли поэтик образлар мавжудлигини куйидагича талқин этади: Ғафур Ғулом “кутилмаган бир бадиий образ ишлатадики, уни ҳеч муболағасиз, кашфиёт даражасида дейиш мумкин: Янги урушлар учун Европа тутантириқ”¹. Бу тимсолнинг янгилигини ва мазмундорлиги кўрсатиш учун Б.Назаров унинг бошқа биронта ҳам машхур шоир ижодида учрамаслигини, теран маънони, хусусан, урушлардан огоҳликка чақиришдек эзгу ғояни ифодалашга хизмат қилганлигини исботлаб беради.

¹ Назаров Б. Ғафур Ғулом олами. – Тошкент: “Фан”, 2003. 30-бет (кейинги ўринларда шу китобнинг саҳифалари кўрсатилади).

Агар эътибор берилса, олим адабиётшунослик ва адабий танқиднинг янгидан вужудга келаётган методологик тамойилларидан бири – талқинда бадий асар матни қаърига яширинган поэтик маъно – мазмунни топишга ундаётганини сезиш мумкин. Чунки бадий матннинг зоҳирий қатламидаги маъно шўро даври цензурачиларини чалғитувчи ҳолат бўлиб, ижодкорнинг асл мақсади сўзлар қатига жойланган яширин маъноларда мавжуддир. Б.Назаров ҳам ушбу методологик тамойил асосида Ғафур Ғулومнинг XX асрнинг глобал мавзуларига бағишланган «Поль Робсонга», «Тинчлик минбаридан», «Атом», «Ғолиблар шарафига» каби бир қатор шеърларини қайта таҳлил қилар экан, шоир шеъриятига хос бўлган асл инсонпарварлик, халқпарварлик мотивларини кўрсатиб беради¹.

Халқ оғзаки ижодида қаҳрамоннинг ковуши тўқсон кўйнинг терисидан тикилгани ҳақида кишини ҳайратга солувчи муболағалар учрайди эди. Ҳатто ўша халқ дostonларида ҳам инсон аламини ер куррасидаги бутун бир қитъадан оғирроқ қилиб кўрсатишдек китобхон туйғуларига кучли таъсир қиладиган, онгини забт этиб оладиган муболаға кўзга ташланмаганлигига таҳсин айтишдан ўзга чора қолмайди. Мунаққид аниқлашича, Ғафур Ғулумнинг хизмати шундаки, у фақат ўз халқи адабиёти ёки оғзаки ижоди доирасидагина эмас, балки бутун жаҳон миқёсидаги сўз санъатида ҳам янгилик ҳисоблашувчи бадий тимсоллар кашф эта олган. Шундай тимсолларнинг энг ёрқин намунаси сифатида китоб муаллифи шоир шеъриятидаги атом образини ажратиб кўрсатади. “Тинчлик минбари”, “Тинчлик кўклами” сингари кўплаб шеърларининг муфассал таҳлилидан аён бўлишича, бу тимсол бутун инсоният ҳаётидаги энг муҳим муаммо,

¹ Ахмедова Ш., Қаҳрамонов Қ. Чин олимлик саодати. – Тошкент: “Наврўз”, 2015. 68-бет.

яъни тинчлик учун курашнинг бадий талқинига хизмат килдирилган.

Бундан ташқари Бахтиёр Назаровни Ғафур Ғулом оламига танқидчилик илмининг нозик томонларини билиши олиб кирди. Адабий танқидни фан дегувчилар ҳам, санъат деб билувчилар ҳам бор. Улар ўртасидаги баҳс неча неча ўн йилликлардан буён давом этмоқда. Танқид илмини нозик илғовчилар бу азалий баҳсга муносабатларини билдириб бўлганлар. “Биз адабий танқидни илм дегувчиларнинг далилларини асослироқ, деб топамиз, - деб ёзади Б.Назаров, ундаги бадий мушоҳада, тахайюл, тасаввур эса, жанрнинг мақбул ўзига хос хусусиятлари тарзида зоҳир топади, бусиз адабий танқид ўзининг том маънодаги фазилатини намоён эта олмайди” (46-бет). Олим ўз қарашларини изчил мантиққа асосланган гипотетик усул орқали давом эттиради. Гипотетик усул фаразларга асосланиш, хаёл тизгинини узун ташлашдир. Бу усулнинг ўта нозик, симобдай уёқ буёққа бориб келиб турадиган томони бор. Аммо гипотеза мантиққа боғланган, биографик метод нозикликларига бўйсунган, ижодкор руҳияти тобланишларини ҳисобга олган бўлса, ижобий, илмий ҳақиқатни рўёбга чиқариш мумкин. Бахтиёр Назаров Ғафур Ғулом оламининг концептуал асосларини ёритганда ҳам, заргарона нозик таҳлилни қўллаганда ҳам гипотетик усулнинг асосий нуқталарини ҳаммиша диққат марказида туттади. Ғафур Ғулом дунёси асосини тадқиқотчи бундай ифодалайди: “Умр фалсафаси, ҳаётнинг қадрига етмоқ ва уни ардоқламоқ фалсафаси шоирнинг бутун ижоди бўйлаб ўтади ва айниқса поэтик образлар қиёфасида ўзининг бор гўзаллиги билан намоён бўлади” (86-бет).

“Ғафур Ғулом олами”да психологик таҳлилга эътибор берилади. Ғафур Ғулом улуғ санъаткор кайфият кишиси эди. У гоҳо тўлиб тошиб ёзарди, гоҳ дилидаги армонларни

ифодалашга қийналиб қоларди. Ижодкордаги қомусий билим, миллий руҳ, сўзни қачон, қандай қўллаш санъатини эгаллаш ҳамиша унинг мушкулини осон қилади. Тадқиқотчи бир неча мисол орқали Ғафур Ғуломнинг уммоний билимини кўрсатади. “Ғафур Ғулом миллийлик баҳонасида жиддий гапларни таваккал айтиб юборарди.

“Шум бола”даги ҳикоячи бош қаҳрамонми? Унда у “опорка” тарихини, ҳинд савдогар ҳикояларини қаёқдан билади? Ғафур Ғулом ровий (яширин ҳикоячи) “хизмати”дан унумли фойдаланар эди. Қаранг, “Менинг ўғригина болам”даги ровий “Ҳасан кайфий” даги, “Алиқулнинг қарзи”даги ровийга сира ўхшамайди. Хуллас, Ғафур Ғулом бадий оламида ровийнинг қанчадан қанча кўриниши, ҳар хил вазифалари бор. Ғафур Ғуломнинг поэтик, насрий ижодини ровий образисиз тасаввур этиб бўлмайди”. Олим шу тарзда Ғафур Ғуломнинг бадий оламига кириб бордики, бу истиқлол йилларида буюк файласуф шоир ижодини янгича ракурсда ўрганиш йўлидаги жиддий қадам бўлди. Шу билан бирга тадқиқот миллий адабиётимизнинг улкан вакили Ғ.Ғулом ижодини китобхон кўз олдида ёрқин гавдалантиришга хизмат қила олиши жиҳатидан ҳам муҳимдир.

МУНДАРИЖА

Олмос Ғуломова-Аҳмедова <i>Ғафур Ғулом ва Собир Абдулла</i>	5
Almaz Ülvi Binnatova <i>Sətəd Vurğun və Qafur Qulam</i>	16
Сувон Мели <i>“Менинг ўғригина болам” бадиияти</i>	23
Атабек Бабаджанов <i>Ибратли умр</i>	32
Нодир Рамазонов <i>Саъдий ва Ғафур Ғулом</i>	38
Баҳром Жабборов <i>Бадий матн яхлитлигини таъминловчи лисоний бирликлар</i>	51
Лутфулла Илҳомжонов <i>Қардошлиқ ришталари</i>	58
Мухтор Мирзоаҳмедов, Бахтиёр Файзуллоев <i>Ғафур Ғулом асарларида ҳуқуқий масалаларнинг бадий талқини</i>	65
Абдулла Улуғов <i>Юксак шеърят жозибаси</i>	74
Nasiba Bozorova <i>Galdagi vazifa: G'afur G'ulom asarlaridagi ijtimoiy-huquqiy muammolarni o'rganish</i>	108

Насиба Ниязова	
<i>Творчество узбекского писателя и поэта –</i>	
<i>Гафур Гуляма .....</i>	115
Шоира Аҳмедова	
<i>Истиқлол йилларида Ғафур Ғулом ижодининг</i>	
<i>ўрганилиши .....</i>	119
Абдуманнон Ҳасанов	
<i>Ғафур Ғулом ижодининг ўзбек тили барқарорлашувидаги</i>	
<i>ўрни .....</i>	126
Гулбахар Муратова	
<i>Ғафур Ғулом ҳикояларида ифода воситалари</i>	
<i>мутаносиблиги .....</i>	132
Ҳамза Ҳайитов	
<i>Халқ латифалари ва Ғафур Ғуломнинг бадиий этикаси .....</i>	141
Лейла ТАГИЕВА	
<i>Бадиий таржима – халқлар қалбини туташтирувчи</i>	
<i>энг яқин йўл .....</i>	151
Шоира Машарипова	
<i>«Военная лирика» в творчестве Гафур Гуляма .....</i>	157
Dilnoza Yarashova	
<i>G'afur G'ulomning bolalarga bag'ishlangan she'rlarida</i>	
<i>huquqning targ'ib qilinishi .....</i>	162
Sevara Qahramonova	
<i>G'afur G'ulom asarlarida til va madaniyat hamkorligi</i>	
<i>masalalari .....</i>	165
Анваржон Йўлдошбеков	
<i>Ғафур Ғуломнинг “Шум бола” асарида вояга етмаганлар</i>	
<i>хуқуқий масаласи .....</i>	168